

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Bewoning uit de Jonge Steentijd op de Hazendonk in de Alblasserwaard: 3000 - 1600 voor Chr.

Louwe Kooijmans, L.P.

Citation

Louwe Kooijmans, L. P. (1975). Bewoning uit de Jonge Steentijd op de Hazendonk in de Alblasserwaard: 3000 - 1600 voor Chr. In *Onze Streekhistorie, Bijdragen oever de streekhistorie van de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden* (Vol. 4, pp. 18-27). Crezée Ameide. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3721867>

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3721867>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ONZE STREEK- HISTORIE

Genesteld in de Duitse uitgeverij van de Staat van Utrecht, uitgeverij de Tijdsche Augustus 1750.

Verleend van een prent...

*Bijdragen over de historie van de
Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden*

DEEL 4

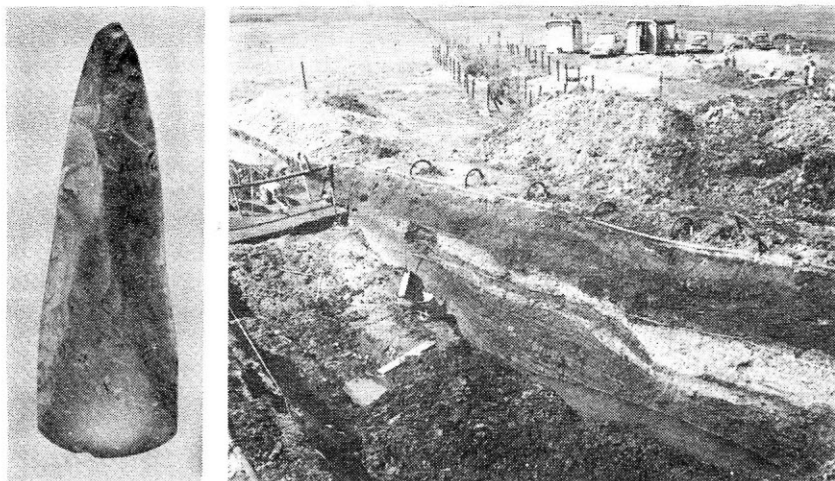
Bewoning uit de jonge steentijd op de Hazendonk in de Alblasserwaard

3000 - 1600 voor Chr.

Een werkgroep enthousiaste amateur-archeologen, verenigd in de werkgroep „Lek- en Merwestreek” van de A.N.W. en onder de bezielende leiding van de heer H. A. Kok uit Hardinxveld-Giessendam, ontdekte in de jaren 1962 - 1972 een groot aantal archeologisch interessante terreinen in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden, met name een aantal nederzettingen uit de late steentijd en de midden-bronstijd. Gewapend met grondboor en spade trokken zij er vele zaterdagen op uit om op veelbelovende punten kleine testkuilen te maken. Een uitstekende terreinkennis en een goed inzicht in de geologie van de streek was daarbij onmisbaar. Er werd zorgvuldig gewerkt. Zelfs de kleinste vondsten werden bewaard. Deze werden ter determinatie gezonden aan prof. dr. P. J. R. Modderman te Leiden, die een documentatie bijhield en het onderzoek stimuleerde.

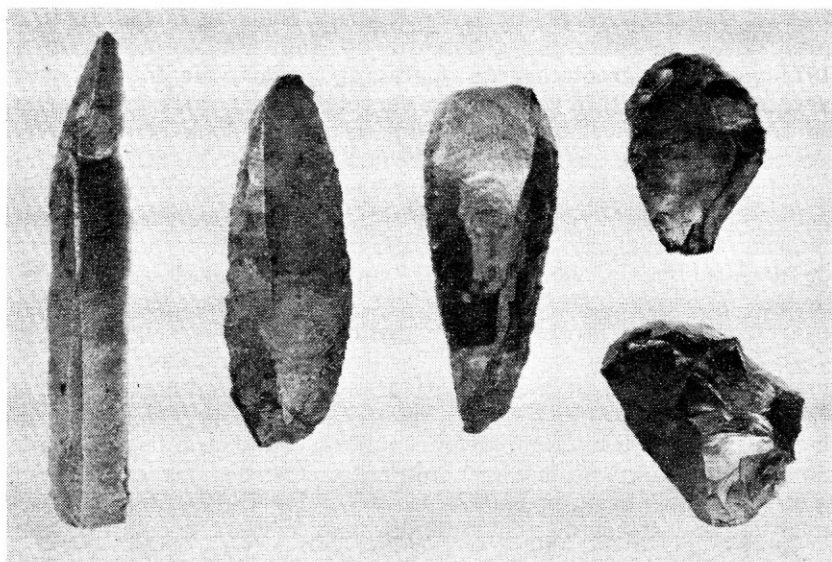
Toen omstreeks 1965 een ruilverkaveling op gang kwam, dreigde een groot aantal der nieuw ontdekte terreinen door wegaanleg verstoord te worden. Schrijver dezes raakte te zelfder tijd geboeid door de zeer gunstige mogelijkheden voor onderzoek in deze streek en nam toen de samenwerking met de werkgroep van prof. Modderman over. De inventarisatie van de vindplaatsen en het onderzoek met grondboringen en opgravingen monde tenslotte uit in een gedetailleerd beeld van de wordingsgeschiedenis en van de prehistorische bewoning van dit gebied, waarover tenslotte in 1974 de publicatie is verschenen. Voorts konden een tiental nederzettingen voor vernieling gespaard blijven dankzij de demonstratieve werking van een succesvolle opgraving op één plaats en de goede verstandhouding met de ruilverkavelingsautoriteiten. De belangrijkste terreinen zijn voorgedragen om als archeologisch monument beschermd te worden. Het onderzoek demonstreerde hoe productief de samenwerking van de verschillende geledingen van de archeologische wereld kan zijn.

Hoe komt het nu, dat er juist in de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden zulke nederzettingen gevonden worden. Uit hetgeen hierboven en in de inleiding is verteld, is het duidelijk, dat er sprake moet zijn van een bijzondere bodemgesteldheid: oude afzettingen liggen er dichtbij het oppervlak. Dit zijn als oudste de „donken”, toppen van

Vuurstenen bijl, in 1952 gevonden op de Schonenbergse Heuvel, de grootste donk in de Alblasserwaard, circa 3000 v. Chr.

Hazendonk, werkput 3. Oostprofiel door de afzettingen op de donkhelling; het veen is donker, de kleilagen zijn licht van kleur.

Vuurstenen dolkklingen en krabbers uit Zuidlimburgse vuursteen, 3000 v. Chr.

hoge rivierduinen, die zijn opgewaaid aan het einde van de laatste ijstijd (globaal 8000 v. Chr.). Nadien raakten de hellingen van deze duinen even snel bedekt met veen en klei als de zeespiegel steeg. Slechts de hoogste duintoppen steken nu nog boven de jongere afzettingen uit.

De Hazendonk is een kleine, geïsoleerd gelegen donk in het hart van de Alblasserwaard. In de wijde omtrek is er geen andere te vinden. Wanneer de steentijd-mensen deze streek binnendrongen hadden zij weinig keus om zich te vestigen, al was het maar kort: de Hazendonk was het enige droge punt. Hierin kunnen we de verklaring vinden, dat we op dit terrein bewoningsafval uit een vele eeuwen lange periode bijeen vinden. Telkens weer is men naar dit punt teruggekeerd. Waar grotere of meerdere donken bijeen lagen, zijn de sporen van bewoning zo verspreid, dat ze moeilijk of niet te ontdekken zijn. De grote donken zijn bovendien vaak bebouwd en vergraven, waardoor veel verstoord is. Een kleine donk is voorts handzamer te onderzoeken. Vandaar dat de Hazendonk werd uitgekozen, toen we de oudste bewoning niet alleen van de Alblasserwaard, maar van de hele Rijn/Maas-delta wilden leren kennen.

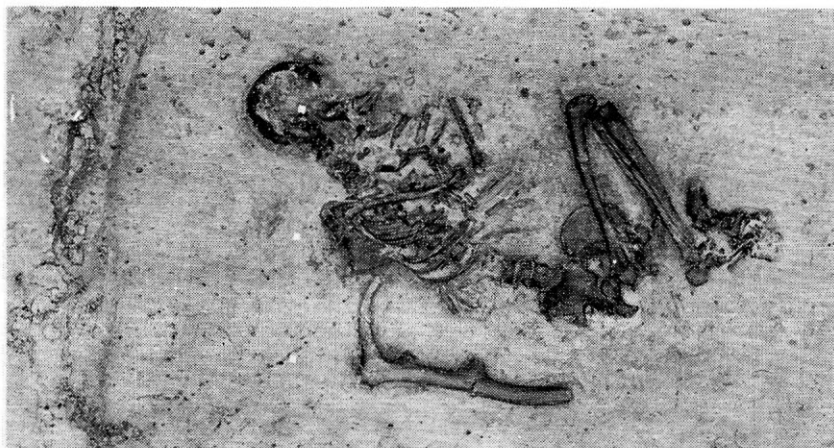
De eerste vondsten werden in 1962 gedaan, in 1966 gevolgd door een vooronderzoek. Het archeologische materiaal bewees bewoning rond 3000, 2500, 2100 en 1800 voor Christus, terwijl stuifmeelonderzoek tevens nog oudere bewoning (3400, zelfs 4000 v. Chr.) suggereerde. De jaartallen bij dit onderzoek zijn, zoals tegenwoordig in de prehistorie gebruikelijk, gebaseerd op radiokoolstofmetingen. In 1974 werd een grootscheepse opgraving gestart, die in 1975 werd voortgezet en in 1976 zal worden vervolgd. Het is niet de bedoeling en trouwens vrijwel onmogelijk om de gehele donk op te graven. Daarom werd een „aanvalsplan” bedacht om met een minimum aan graafwerk een zo compleet mogelijk beeld van de bewoningsgeschiedenis van de donk te krijgen. Daarbij gelden de volgende overwegingen: De afval van de mensen, die op de top en de hellingen van de donk hebben gewoond, is ook verspreid geraakt op het toenmalige oppervlak naast de donk. Dit oude loopvlak is vervolgens overdekt geraakt en de resten van latere bewoning liggen in het veen dus op een hoger niveau. Op de helling en zeker op de top van de donk ligt alles door elkaar. Daar is bovendien door de beworteling van bomen, het graven van dieren, afspoeling en verwerking weinig meer bewaard gebleven. In het veen daarentegen is alles netjes „verzegeld” en is wegens de natte condities ook vergankelijk materiaal zoals been en hout bewaard gebleven. Het stond ook wel vast dat niet steeds de gehele donk, maar telkens slechts een klein deel daarvan als woonplaats had gediend. Tenslotte zouden de oudste, laag op de helling gelegen nederzettingen wel eens geheel kunnen zijn overdekt.

Pot uit de vroege fase van de Vlaardingen-cultuur
(2400 v. Chr.).

Houten peddel
ca. 2400 v. Chr.

Molenaarsgraaf, graf II: het „graf van de visser”

Dit overwegend werden op regelmatige afstanden kleine putten van 2 x 3 m uitgegraven langs de rand van de donk om de verschillende afvalniveaus in het veen op te zoeken. Inmiddels zijn 15 van dergelijke mini-opgravingen uitgevoerd. Afhankelijk van de bewoningsactiviteit op zo'n punt leverde een dergelijke put slechts enkele of meer dan duizend vondsten op. De top van de donk werd met een lange sleuf verkend met het verwachte slechte resultaat. Om de oudste, diepste cultuurlagen te bereiken werden twee sleuven met zware bronbemaling uitgegraven op punten waar een dergelijke afvallaag werd verwacht. In totaal zijn in beide opgravingscampagnes ca. 25.000 vondsten gedaan. Van alle is de positie exact ingemeten. De enorme hoeveelheid gegevens kan alleen met behulp van een computer worden uitgewerkt. Voor dit mogelijk is, moet er echter nog veel werk worden verzet. Bovendien moet er nog een groot aantal grondmonsters worden uitgezeefd. Vandaar, dat de hieronder vermelde resultaten slechts zeer voorlopig zijn.

Van eventuele zeer vroege bewoning rond 4000 of 3400 v. Chr. (even oud als die te Swifterbant in de polder Flevoland) is nog geen spoor gevonden. Uit de periode rond 3000 zijn nu twee woonkernen ontdekt, de één waarschijnlijk wat ouder dan de ander. Het gaat daarbij om een geheel nieuwe „cultuur” welke zich niet ver buiten de Nederlandse grenzen kan hebben uitgestrekt en waarvan onlangs ook nabij Wijchen resten zijn gevonden. Wij hebben deze cultuur naar de eerste vindplaats „Hazendonk-cultuur” genoemd. Het aardewerk is op primitieve wijze uit kleirollen („worsten”) opgebouwd. van model tonvormig met iets afgevlakte, ronde bodem. De eenvoudige versiering bestaat uit velden van allerhande indrukken: van een spatel, een takje, de gewrichtskop van een botje, de nagel of de vingertop. Men gebruikte fraai geslepen stenen bijlen met ronde doorsnede, die in een houten steel gevat moeten zijn geweest. Kleine vuurstenen werktuigjes (krabbers, pijlpunten) maakte men zelfs uit rolsteentjes. Grote messen en krabbers werden daarentegen door ruilhandel uit Zuid-Limburg verkregen. Daar was men juist in deze tijd begonnen met de ontginning van eerste kwaliteit vuursteen in een heuse mijnbouw.

Vervolgens is de donk enige tijd onbewoond, maar omstreeks 2400 v. Chr. hebben er zich, waarschijnlijk herhaaldelijk, mensen gevestigd. Deze bewoning behoort tot een vroege fase van de Vlaardingencultuur, genoemd naar een even oude nederzetting die in 1959-1964 te Vlaardingens werd opgegraven. Langs de rand van de donk liggen enkele elkaar ten dele overlappende woonkernen. Deze zomer ('75) werd op drie punten een tenminste 25 m lange palissade aangesneden, mogelijk een omheining, waarbinnen vee kon worden beschermd. Zeer bijzonder is de vondst van het blad van een houten peddel. Wederom ligt de donk dan weer enkele eeuwen verlaten, alvorens er zich rond 2100 v. Chr. opnieuw mensen vestigen.

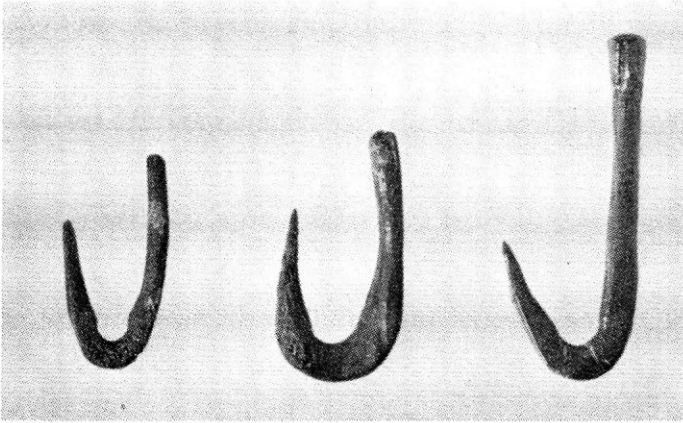
Er is nu geen sprake van een klein kampement aan de donkvoet maar de gehele top werd kaalgekapt en afgebrand. De streek werd in deze tijd doorsneden door een grote rivier, die het veen over grote delen overstroomde en bedekte met een kleilaag van wisselende dikte. Over deze rivier (nu in het landschap zichtbaar als een zandrug: de „Schoonrewoerdse stroomrug“) en de zijkreken daarvan bereikten deze laat-Vlaardingen mensen de Hazendonk. Ook van hen is weer het huisvuil gevonden: potscherven, vuursteen en botten. Op één plaats had men een drassige laagte als een soort vuilnishoop gebruikt. Daar lagen duizenden vondsten in één laag bijeen op een gebied van niet meer van 15m². De analyse van deze vondstconcentratie zal ons veel over de levenswijze van deze mensen kunnen leren. Enkele kleine versierde scherfjes zijn afkomstig van bekertypen, die tussen 2200 en 2000 v. Chr. in gebruik waren.

Na het wegtrekken van de laat-Vlaardingen mensen vond een sterke afspoeling plaats van het verlaten nederzettingsterrein. Het verspoelde zand werd op de zoëven vermelde kleilaag afgezet. Een groot fragment van een zgn. potbeker in dit zand en van enkele kleine scherfjes verspreid over de donk, bewijzen dat ook tussen 1800 en 1600 v. Chr. de donk nog werd bezocht en mogelijk zelfs bewoond. De Schoonrewoerdse stroom was toen echter al verزند en het is gebleken, dat men zich na 1800 bij voorkeur op de hoogste delen van deze zandrug vestigde.

Veel grond van de verschillende oude cultuurlagen is gezeefd om ook de kleinste archeologische resten te vinden: veel vuursteensplinters, een barnstenen kraal, verkoolde graankorrels, hazelnoten en appeltjes, houtskool en een grote hoeveelheid kleine botjes en visresten (graten, werveltjes, kieuwbeentjes e.d.) vormden de buit. Veenmonsters werden genomen voor het stuifmeel- en zadenonderzoek. Door specialistische onderzoekers wordt van alle botten en botjes de diersoort bepaald en van de zaden de plantesoort. Zo kan de etensafval ons iets vertellen over het menu van de steentijdmensen. Door het menu weten we dan iets over de levenswijze: waren het boeren of jagers en vissers, of mogelijk alle drie? Wat voor dieren vormden de veestapel, waar werd op gejaagd, waarnaar werd gevist? Wij kunnen die vragen nu nog niet beantwoorden, daarvoor is het onderzoek nog niet genoeg gevorderd. Grondboringen en stuifmeelonderzoek zullen ons in staat stellen het landschap en de begroeiing tijdens iedere bewoningsfase te reconstrueren. Door de gegevens van de verschillende fasen dan te vergelijken, kunnen we straks een glimp te zien krijgen van de ontwikkeling van de menselijke levenswijze in relatie tot de omgeving (het milieu) gedurende de laatste 1300 jaar van de steentijd. Het is maar een glimp: wat technische en economische bijzonderheden. Veel essentiële zaken als taal, geloof, sociale structuur en voor reconstructie belangrijke ge-

gevens als huidskleur, haardracht, kleding enz. zijn niet meer te achterhalen. Met veel moeite levert een zeer gunstig terrein als de Hazendonk niet meer dan een gebrekkig beeld.

Dr. L. P. Louwe Kooijmans

De drie vishaakjes, (het grootste is 4,3 cm lang).

Klokbeker uit graf 1

De klokbeker-nederzetting op de Schoonrewoerdse stroomrug

1300 — 1600 voor Chr.

Van later datum dan de donken zijn de zandige bedding- en oeverafzettingen van oude rivierlopen, de zgn. stroomruggen. De oudste liggen onbereikbaar diep ingebed in het veen, maar die uit de periode 3000 - 2000 voor Chr. liggen nog zeer dicht onder het maaiveld. Zij zijn slechts overdekt met een 30 - 40 cm dik, zeer jong kleidek, en met een eenvoudige proefkuil is het oude loopvlak nog te bereiken.

De belangrijkste van deze oude rivierlopen, de Schoonrewoerdse stroomrug, is over meer dan 30 km te vervolgen van Culemborg in het oosten tot Bleskensgraaf in het westen. Grote delen daarvan zijn door de reeds eerder genoemde werkgroep intensief met boor en schop verkend, en niet zonder succes. Wij willen ons hier op de oudste bewoningssporen, die daarbij zijn gevonden, concentreren.

Kort na de vorming lag de verzande bedding van de „Schoonrewoerdse stroom” als een lage zanddijk in het veen. Overstromingswater, in zijn wegstromen belemmerd, deed daarin al snel enkele doorbraakgeulen ontstaan. Een gemakkelijk te bewerken, verse (dus vruchtbare) en vochtige zandstrook, net hoog genoeg om geen natte voeten te krijgen, met helder water in de doorbraakgeulen en natuurlijk grasland op de klei terzijden van de rug: het behoeft geen verwondering dat de prehistorische mens een dergelijk gunstig terrein, al was het midden in het veen gelegen, snel ontdekte. Tussen Molenaarsgraaf en Noordeloos, over een afstand van 4 km werd omstreeks 1800 v. Chr. de rug van de natuurlijke bosbegroeiing ontiaan. Op afstanden van 300 - 700 meter van elkaar, bij voorkeur aan zo'n klein geultje, lagen de woonkernen, bestaande uit één boerderij. In totaal hebben er tegelijkertijd niet meer dan 30 à 40 mensen gewoond. Drie woonkernen zijn met een opgraving onderzocht, één daarvan is geheel opgegraven.

In het nederzettingsterrein tekende zich een groot aantal paalsporen af, waaruit zich het beste twee grote ovale huis plattegronden laten afleiden. De inwendige vulling van de geul leerde ons, dat we stellig met een boerengemeenschap te maken hebben: uit het structureel onderzoek bleek, dat er op de kaalgekapte zandrug graan werd ver-

bouwd en de gevonden beenderen (slachtafval) stammen overwegend van huisdieren. Men hield voornamelijk runderen, die stellig op de graslanden naast de rug werden geweid, daarnaast waren er wat varkens en schapen. Vanzelfsprekend ging men ook wel eens op jacht: bever, hert, eland, wild zwijn en bruine beer vormden dan de buit. Ook joeg men op vogels en werd er gevestigd: een aantal houten palen, in de geulbodern geslagen, zullen hebben gediend voor het vastmaken van fuiken of netten.

Bijzonder onverwacht en spectaculair was de vondst van een aantal graven met goed geconserveerd skeletmateriaal. Een jongen van 15 jaar oud was begraven in een houten grafkamertje (nu geheel vergaan) met een klokbeker als grafgift. Een volwassen man had 3 benen vishaakjes en enkele vuursteentjes meegekregen in het graf. De haakjes tonen aan dat de visserij stellig van aanzienlijk belang is geweest. Een meisje van 1½ jaar was begraven met een eenvoudig bekertje. Allen lagen in de voor deze periode karakteristieke gehurkte houding. In een vierde graf werd een compleet skelet van een rund gevonden. Zeer waarschijnlijk betreft het hier een offer. Het doel daarvan onttrekt zich echter aan onze waarneming. In een andere woonkern, te Ottoland was op vergelijkbare wijze een varkentje begraven.

Te Molenaarsgraaf stammen de graven waarschijnlijk uit een korte periode, te dateren rond 1680 v. Chr., waarin het terrein door de bewoners was verlaten. Waarom de nederzetting tenslotte werd opgegeven is onduidelijk. Mogelijk is de verlanding van de geul de oorzaak. Het lijkt erop als of de zandrug korte tijd, één of twee eeuwen is verlaten. Uit de periode daarna, de middebronstijd kennen we weer een flink aantal nederzettingen.

Een keuze uit deze terreinen zal nu binnenkort als archeologische monumenten een grote mate van bescherming genieten. Het zijn geen spectaculaire monumenten, integendeel. Een flauwe verhoging in het grasland is nog het beste wat zichtbaar is. Het zijn evenwel geschiedenisbronnen, archiefstukken voor de reconstructie van onze prehistorie, die zorgvuldig bewaard moeten blijven. Alleen dan kunnen toekomstige generaties archeologen, met meer inzicht en betere technieken, onze kennis van de oudste bewoning vergroten. Het beschermen van een vlak stuk weiland wordt zo opeens een uiterst zinvolle zaak.

Dr. L. P. Louwe Kooijmans.